

DAVLAT MOLİYASINI BOSHQARISHDA MOLİYAVIY NAZORAT USULLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI*Eshnazarov Baxtiyor Safar o'g'li**Bayaliyeva Perizat Saparaliyevna**O'zbekiston Respublikasi**Bank- moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi,*

Kalit so'zlar: davlat nazorati, korrupsiya, ichki va tashqi nazorat, xalqaro nazorat, moliyalashtirish

Davlat moliyasini boshqarish, jamiyatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va resurslardan samarali foydalanishni nazorat qilishda juda muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy nazorat davlat byudjeti va moliyaviy operatsiyalarni boshqarishning asosi bo'lib, u byudjet mablag'larining to'g'ri taqsimlanishi va sarflanishini, shuningdek, iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Ushbu maqolada davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari ko'rib chiqiladi.

KIRISH

Moliyaviy nazoratning samaradorligini oshirish uchun, avvalo, nazorat tizimi va uning tarkibiy qismlarini takomillashtirish zarur. Bu jarayonning samaradorligini ta'minlashda quyidagi asosiy yo'nalishlar muhim: Davlat moliyaviy nazoratini amalga oshiradigan organlar (masalan, Hisob palatasi, moliya vazirligi, audit xizmatlari) o'z faoliyatini yuqori malakali mutaxassislar bilan amalga oshirishi lozim. Ularning mustaqil va shaffof faoliyati davlat byudjeti va moliyaviy operatsiyalarni nazorat qilishda ishonch hosil qilishni ta'minlaydi. Davlat moliyasini boshqarishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish zarur. Elektron tizimlar yordamida byudjet mablag'larining sarflanishini real vaqt rejimida kuzatish va nazorat qilish mumkin. Bunda, hisobotlar va ma'lumotlar onlayn tarzda yangilanib, tezkor tahlil qilish imkonini yaratadi. Davlatni yangicha nazorat qilish — bu davlatning o'z tizimlarini va organlarini yangilash, ularni samarali va adolatli ishlashini ta'minlash maqsadida amalga oshiriladigan jarayonlardir. Bu jarayon, odatda, quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshiriladi. Qonunlarni zamon talablariga moslashtirish, yangi qonunlarni ishlab chiqish yoki eski qonunlarni yangilash. Bu jarayon davlat boshqaruvini yanada ochiq, shaffof va adolatli qilishga yordam beradi. Davlat organlarida korrupsiyani kamaytirish va davlat resurslarining samarali foydalanilishini ta'minlash uchun tizimli islohotlar o'tkazish. Davlat xizmatlari va boshqaruv tizimlarini raqamli texnologiyalar yordamida takomillashtirish. Bu orqali fuqarolar uchun qulaylik yaratish, shaffoflikni oshirish va xatoliklarni kamaytirish mumkin. Fuqarolarning fikrlarini olish, ularning takliflarini inobatga olish, shuningdek, demokratik jarayonlarda faolliklarini oshirish orqali davlatni yangicha nazorat qilish mumkin. Sud organlarining mustaqilligi va adolatligini ta'minlash, sud-huquq tizimini yanada samarali qilish. Davlat apparatining xodimlarini malakasini oshirish, o'qitish va ularni professionallik darajasini yuqorilash orqali samarali ishlashini ta'minlash.

Bu islohotlar nafaqat davlat tizimini yaxshilashga, balki jamiyatda barqarorlik va rivojlanishga olib kelishi mumkin. Yangicha nazorat qilish jarayonlari davlatni yanada responsiv va adolatli qilishga xizmat qiladi.

Moliyaviy nazoratning samarali bo'lishi uchun muntazam audit va taftish jarayonlarini olib borish zarur. Davlat mablag'larining maqsadli va samarali sarflanishini ta'minlashda audit jarayonlari muhim o'rin tutadi. Audit quyidagi usullar bilan amalga oshirilishi mumkin:

- **Ichki audit:** Davlat organlari ichidagi audit xizmatlari, davlat byudjeti va boshqa moliyaviy operatsiyalarni ichki tekshiruvdan o'tkazib, resurslar qanday sarflanganini, boshqaruvning samaradorligini va huquqiy me'yorlarga muvofiqligini tahlil qiladi.
- **Mustaqil audit:** Tashqi audit tashkilotlari, masalan, xalqaro auditorlik kompaniyalari yoki moliyaviy monitoring agentliklari, davlat moliyasining ochiqligini ta'minlashda va korrupsiyaga qarshi kurashishda muhim rol o'ynaydi. Mustaqil auditorlar byudjet mablag'larining to'g'ri va maqsadga muvofiq sarflanganini tekshirib, davlatning moliyaviy hisobotlarini jamoatchilikka taqdim etadilar.

3. Byudjetni boshqarishni o'rganish

Davlat moliyasini samarali boshqarish uchun aniq prognozlar, byudjetni rejalashtirish va nazorat qilishning kuchli tizimi zarur. Byudjetni boshqarishda quyidagi usullarni qo'llash mumkin: Byudjet rejasini tayyorlashda iqtisodiy o'sish prognozlari, soliq yig'implari, davlat qarzi va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni inobatga olish zarur. Byudjetning balansli va real bo'lishi, davlatning moliyaviy muvozanatini saqlashda yordam beradi. Davlat byudjeti doirasida barcha xarajatlar qat'iy nazorat qilinishi kerak. Bu, birinchi navbatda, yuqori prioritetga ega sohalarga mablag' ajratilishini ta'minlaydi. Qolgan xarajatlar esa samarali tahlil qilinib, ortiqcha xarajatlardan saqlanish imkonini yaratadi. Davlat qarzini boshqarish – moliyaviy nazoratning yana bir muhim yo'nalishi hisoblanadi. Samarali qarz boshqaruvi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda, davlatning moliyaviy mustahkamligini saqlashda, inflyatsiya va valyuta kursi o'zgarishlariga qarshi turishda katta ahamiyatga ega.

- **Qarzning qayta moliyalashtirilishi:** Davlat qarzining qayta moliyalashtirilishi va uni to'lash muddatlarini rejalashtirish orqali, qarz yukini kamaytirish mumkin. Bu, o'z navbatida, byudjetga tushadigan yukni yengillashtiradi.
- **Qarz boshqaruvinin shaffofligi:** Davlat qarzini boshqarish jarayonlari jamoatchilikka ochiq va shaffof bo'lishi kerak. Bu qarzning qanday maqsadlar uchun olinayotganini va uning qaytarilish shartlarini aniq tushuntirishni ta'minlaydi.

Moliyaviy nazoratning samarali ishlashi uchun, davlatning barcha moliyaviy operatsiyalarida korrupsiyaga qarshi kurashish zarur. Korrupsiya – bu resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga olib keladigan va davlatning moliyaviy boshqaruvin yomonlashtiradigan asosiy xavf. Davlat byudjeti va xarajatlari bo'yicha har bir operatsiya jamoatchilik uchun ochiq va shaffof bo'lishi kerak. Moliyaviy hisobotlar, audit natijalari va boshqa muhim ma'lumotlar internet orqali yoki boshqa ommaviy kanallar orqali tarqatilishi lozim. Korrupsiya bilan bog'liq holatlar aniqlanganda, davlatning qonuniy va sud tizimi tomonidan jiddiy chora-tadbirlar qo'llanilishi kerak.

Davlat moliyasini boshqarishda **moliyaviy nazorat usullari** — bu davlatning byudjeti va boshqa moliyaviy operatsiyalarini nazorat qilish, samarali boshqarish va resurslardan to'g'ri foydalanishni ta'minlash uchun qo'llaniladigan usullardir. Bu usullar orqali davlat, o'zining moliyaviy faoliyatini shaffof va samarali tarzda olib borishni maqsad qilgan. Moliyaviy nazoratning asosiy maqsadi — davlat mablag'larining maqsadga muvofiq, samarali va ehtiyojga mos sarflanishini ta'minlashdir.

Moliyaviy nazorat usullarining turli xil usullari mavjud bo'lib, ular quyidagi asosiy turlarni o'z ichiga oladi:

Quyida **davlat boshqaruvi** tizimining asosiy elementlarini ko'rsatuvchi jadvalni keltiraman. Jadvalda davlat boshqaruvi strukturasi turli darajalari va asosiy funksiyalariga qisqacha

Daraja	Tashkiliy tuzilma	Funksiyalar
Markaziy daraja	Prezident, hukumat (Vazirlar Mahkamasi), davlat organlari	- Davlat siyosatini belgilash - Qonunlarni qabul qilish - Iqtisodiy siyosatni yuritish - Ichki va tashqi xavfsizlikni ta'minlash - Byudjetni rejalashtirish - Mahalliy infratuzilmani rivojlantirish
Mahalliy daraja	Viloyatlar, tumanlar, shahar hokimliklari	- Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish - Mahalliy byudjetni boshqarish - Fuqarolarning ehtiyojlarini qondirish - Qonunlar va qarorlarni amalga oshirish
Ijro hokimiyat	etuvchi Vazirliklar, davlat agentliklari	- Davlat dasturlarini bajarish - Xalqning ehtiyojlariga javob berish - Qonunlar ishlab chiqish va tasdiqlash
Qonun chiqaruvchi hokimiyat	Oliy Majlis (Parlament)	- Byudjetni tasdiqlash - Hukumat faoliyatini nazorat qilish - Qonunlarning bajarilishini ta'minlash
Sud hokimiyati	Sudlar (Oliy sud, tuman sudlari)	- Fuqarolik va jinoyat ishlarini ko'rib chiqish - Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish - Davlat byudjeti va xarajatlarini nazorat qilish
Nazorat va audit organlari	Hisob palatasi, moliya nazorati va audit tashkilotlari	- Korruptsiyaga qarshi kurashish - Resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash

to'xtalganmiz.

Ichki nazorat — bu davlat organlari va boshqa moliyaviy tashkilotlar tomonidan ichki tekshiruvlarni amalga oshirish orqali bajariladigan nazoratdir. Ichki nazoratning asosiy vazifasi,

davlatning moliyaviy operatsiyalarini ichki tizimlar yordamida tahlil qilish va xatoliklarni aniqlashdir.

bu tashkilotlarning ichki auditorlari tomonidan amalga oshiriladi va ular byudjet mablag'larining qanday sarflanishini, qonunlarga rioya qilinishini va resurslarning samarali ishlatilishini tekshiradilar. davlat tashkilotlari ichida moliyaviy operatsiyalarni kuzatish va tekshirish jarayonidir, bu nazoratni kuchaytirish va muammolarni tezda aniqlashga yordam beradi. Tashqi nazorat — bu davlat moliyasini mustaqil tashqi auditorlar yoki auditorlik tashkilotlari tomonidan nazorat qilishni anglatadi. Tashqi nazoratning asosiy vazifasi, davlatning moliyaviy faoliyatini mustaqil tarzda tekshirish va maqsadga muvofiq bo'lishini ta'minlashdir. ko'pincha davlat moliyasini tashqi nazorat qiladi va hukumatning byudjet mablag'larining to'g'ri sarflanishini tekshiradi. xalqaro audit kompaniyalari yoki boshqa mustaqil tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan audit jarayoni, davlat byudjeti va xarajatlarining samaradorligini baholashga yordam beradi. Byudjetni boshqarish va prognozlash moliyaviy nazoratning asosiy vositalaridan biridir. Bu jarayon, davlatning iqtisodiy resurslarini rejalashtirish va ular qanday sarflanishini belgilashga qaratilgan. yillik yoki choraklik byudjetlar tuzish orqali davlat mablag'larining qanday maqsadlar uchun sarflanishi belgilanadi.

- **Prognozlash** — davlatning kelajakdagi moliyaviy ehtiyojlarini prognozlash va ularni oldindan rejalashtirish orqali byudjetning to'g'ri ishlashini ta'minlash. Moliyaviy nazorat jarayonlarida korrupsiyaga qarshi kurashish juda muhim ahamiyatga ega. Bu usul orqali davlat moliyasining shaffofligini oshirish va resurslarning noqonuniy ravishda sarflanishining oldini olish mumkin. byudjet mablag'lari va boshqa moliyaviy operatsiyalar haqida ochiq va aniq hisobotlarni taqdim etish. davlat moliyasining samarali boshqarilishi uchun korrupsiyaga qarshi kuchli qonunlar va qoidalarini joriy etish zarur.

Moliyaviy nazorat jarayonlarini samarali amalga oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim vosita hisoblanadi. Elektron tizimlar, avtomatlashtirilgan hisobotlar va onlayn monitoring tizimlari yordamida moliyaviy nazoratning samaradorligini oshirish mumkin.

- **Elektron hisobot tizimlari** — davlat moliyasi haqidagi hisobotlarni tezda va aniq tarzda olish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish.
- **Onlayn monitoring tizimlari** — byudjetning sarflanishini va daromadlarni onlayn kuzatish imkonini beradi, bu esa nazoratni yanada shaffof va samarali qiladi.

Xalqaro hamkorlik

Davlat moliyasini boshqarishda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, moliyaviy nazoratning samaradorligini oshiradi. Xalqaro tashkilotlar va donorlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan audit va monitoring tizimlari orqali davlat moliyasining shaffofligi va hisobdorligini oshirish mumkin.

- **Xalqaro audit** — xalqaro audit tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan auditlar, davlat moliyasining mustaqil baholanishi va global standartlarga mos kelishini ta'minlaydi.

Xulosa

Moliyaviy nazorat usullari davlat moliyasini boshqarishda juda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali davlat mablag'larining samarali va maqsadga muvofiq sarflanishini ta'minlash, korrupsiyaga qarshi kurashish, shaffoflikni oshirish va moliyaviy resurslarni samarali boshqarish mumkin. Samarali moliyaviy nazorat tizimi davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va jamiyatning ijtimoiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Manbalar ro'yxati

1. Meredith, J.R., Shafer, S.M. (2019). "Operations Management for MBAs". Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
2. Larson, E.W., & Gray, C.F. (2017). "Project Management: The Managerial Process". New York, NY: McGraw-Hill Education.
3. Project Management Institute. (2023). Project Management Body of Knowledge (PMBOK). www.pmi.org.
4. ISO. (2022). "ISO 21500 – Guidelines on project management". www.iso.org.
5. IPMA (International Project Management Association). (2022). "Competence Baseline". www.ipma.world.
6. Harvard Business Review. (2022). "Project Management Trends in 2022". www.hbr.org.

